

Wspomnienia

PROFESOR MARIAN BISKUP (1922-2012)

W dniu 20 kwietnia 2012 r. na toruńskim cmentarzu św. Jerzego polskie środowisko historyczne pożegnało jednego z najwybitniejszych swych reprezentantów, w ostatnim z górą półwieczu związanego z Toruniem, po latach dzieciństwa i wczesnej młodości spędzonych w rodzinnym Inowrocławiu. Oba te miasta – a także Elbląg – zaliczyły Mariana Biskupa w poczet swych honorowych obywateli. U schyłku życia wspominał:

„Życiorys mój obejmuje dwie głównie miejscowości: Inowrocław i Toruń. W pierwszej z nich toczył się mój młodzieńczy prawie dwudziestopięcioletni żywot, pozostałe już niemal sześćdziesiąt lat to życie w ośrodku toruńskim. Można więc powiedzieć, że około jednej trzeciej mojego życia – okres dzieciństwa i młodości – przypada na Inowrocław jako miejsce mojego urodzenia i szkolnej edukacji oraz okupacji niemiecko-hitlerowskiej, a także dokończenia szkoły średniej łącznie z maturą w początkach 1946 roku. Jest to cezura, po której główną rolę odegrał i odgrywa ośrodek toruński”¹.

Przyszedł na świat dnia 19 grudnia 1919 r., cztery lata po odzyskaniu niepodległości², w rodzinie o korzeniach chłopskich, od 1913 r. zamieszkałej w Inowrocławiu, gdzie ojciec prowadził piekarnię przy ul. Rybnickiej, a następnie ul. Farnej. Rodzice (Mieczysław Biskup i Zofia z domu Sobeska) wywodzili się z Pałuk, edukację podstawową przeszli w szkole niemieckiej, natomiast język polski wynieśli z domów rodzinnych oraz dzięki Kościołowi i prasie wielkopolskiej. Ale – jak zauważa syn – „już w wieku dojrzałym nadal lepiej im się liczyło po niemiecku, a mówili po polsku z dużą ilością germanizmów”³. Był najmłodszym ich dzieckiem, miał – obok zmarłej w dzieciństwie siostry – trzech braci. W domu posługiwano się nadal wybitnie skażoną polszczyzną i zmianę w tym zakresie miały dopiero z czasem wprowadzić polskie szkoły, gazety i książki. Trzej bracia uzyskali średnie wykształcenie, ale bez matury, natomiast z najmłodszym (był

¹ M. Biskup, *Inowrocławskie wspomnienia*, „Ziemia Kujawska” t. 19, Inowrocław – Włocławek 2006, s. 125. Autor rozwinął tu tekst naszkicowany dziewięć lat wcześniej w wywiadzie przeprowadzonym przez Edmunda Mikołajczaka i Stanisława Roszaka (*Wspomnienia z lat inowrocławskich. Rozmowa z prof. dr. Marianem Biskupem o mieście dzieciństwa i młodości...*) i opublikowanym na tych samych łamach: t. 12, 1997, s. 5-27.

² Inowrocław został wyzwolony 6 stycznia 1919 r. podczas Powstania Wielkopolskiego po półtorawiekowej niemal dobie zaboru pruskiego, kiedy nosił nazwę Hohensalza.

³ *Inowrocławskie wspomnienia...*, s. 125.

drobny, przez lata niskiego wzrostu i zapewne wyróżniał się bystrością umysłu) matka wiązała szczególne nadzieje. Postanowiła skierować go nie do zwykłej szkoły powszechnej, ale do Prywatnej Szkoły Przygotowawczej otwartej przy Prywatnym Gimnazjum Żeńskim im. Marii Konopnickiej, w której pobierano miesięczne czesne, i to dość wysokie. W trzydziestokilkutysięcznym mieście była to szkoła elitarna, do której posyłali dzieci rodzice zamożniejsi, zwłaszcza inteligencja. Marian uczęszczał do niej przez sześć lat, które dobrze wspomina, akcentując niewielką liczbę uczniów w klasach. W wyższych klasach nauczano języka niemieckiego, co okazało się bardzo ważne dla przyszłego badacza dziejów Zakonu Krzyżackiego; starsza generacja знаła ten język dobrze, a dyrekcja szkoły uważała, że jego znajomość przez młodzież będzie jej w przyszłości przydatna. Na wysokim poziomie prowadzone były historia i język polski. One też zdecydowały o randze prymusa, przy słabszych wynikach z matematyki.

Zaletą szkoły – pisze przyszły historyk – było także posiadanie biblioteki, z której nałogowo korzystał, pożyczając też książki od zamożniejszych kolegów, z Publicznej Biblioteki Miejskiej oraz gromadząc własny księgozbiór. Rodzinne miasto administracyjnie należało niemal przez całe dwudziestolecie do Wielkopolski. Ważną rolę w poszerzaniu horyzontu geograficzno-historycznego odgrywały wycieczki, najpierw do Gniezna i Poznania, później nawet na wschodnie kresy Rzeczypospolitej. Od 1935 r. trzynastoletni Marian Biskup był uczniem inowrocławskiej *Almae Matris*, renomowanego Gimnazjum Państwowego im. Jana Kasprówicza. Znajdowało się ono w fazie reform jędrzejewiczowskich, które m.in. usunęło z programu nauczania grekę i ograniczyło łacinę. Niemniej jednak język Cyserona znajdował poczesne miejsce w humanistycznym profilu szkoły, wiele uwagi poświęcano m.in. pogłębianiu znajomości niemieckiego, co miało tak bardzo przydać się uczniom już za kilka lat, kiedy w 1939 r. po ukończeniu czteroletniego gimnazjum ogólnokształcącego mieli dokonać wyboru między dwuletnim liceum humanistycznym oraz matematyczno-przyrodniczym. W *Inowrocławskich wspomnieniach* wnikliwie scharakteryzowane zostały szkoły oraz nauczyciele, wśród których szczególnie wysoko autor ocenił młodego filologa klasycznego, w przyszłości profesora Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Michała Swobodę. Przypomniał też, że znacznie później – w 1961 r. – gdy sam już wchodził w skład Rady Wydziału – miał przyjemność uczestniczyć w kolokwium habilitacyjnym swego /nie/dawnego nauczyciela na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika⁴.

Dnia 8 września 1939 r. do Inowrocławia wkroczyły oddziały *Wehrmachtu*. Siedemnaścieletni wówczas gimnazjalista zrelacjonował z autopsji tamten czas sześć lat później, kiedy po wyzwoleniu jako licealista zadebiutował jako dziennikarz miejscowej prasy⁵. Ogłosił wówczas osiem artykułów na łamach „Biuletynu Inowrocławskiego” (przez dwa miesiące organu tamtejszej Rady Narodowej) oraz ukazującego się w latach 1945-1947 „Robotnika Kujawskiego” (organu wojewódzkiego Polskiej Partii Socjalistycznej). Na jego łamach opublikował 43 materiały (recenzje, sprawozdania, felietony, reportaże, wywiady). Przeważała tematyka kulturalna i historyczna⁶. Zapowiadały one interesującego dziennikarza i eseistę,

⁴ M. Biskup, *Profesor Michał Swoboda – łacinnik „excellens”*, w: *Wspomnienia o prof. dr hab. Michale Zbigniewie Swobodzie (1910-1982)*, T. Tulibacki (red.), Inowrocław 1995, s. 59-63.

⁵ M. Biskup, *Osiem wrześniowych dni*, „Robotnik Kujawski” nr 116-117 (11-12.11.1945).

⁶ Zob. zestawienie tytułów: B. M. Kwiatkowska, *Juwenilia dziennikarskie Mariana Biskupa (Inowrocław 1945-1946)*, „Ziemia Kujawska” t. 12, 1997, s. 35-38.

stanowiły jednak zamknięty krótki okres w jego działalności przed podjęciem studiów prowadzących do trwałego związku z Klio.

Szkoła – jak inne – została przez okupanta zamknięta, jej profesorowie wywiezieni do Generalnego Gubernatorstwa, gimnazjalistów *Arbeitsamt* z reguły kierował do pracy w niemieckich gospodarstwach rolnych na Pomorzu Zachodnim. Mariana przed wywózką uratowało na kilkanaście miesięcy fikcyjne zatrudnienie przez ojca jako ucznia we własnej funkcjonującej nadal piekarni. Czas poświęcał głównie lekturze literatury ojczystej, zwłaszcza że konspiracyjnie miał dostęp do zebranych w piwnicy swego gimnazjum i przeznaczonych do spalenia w piecu centralnego ogrzewania polskich książek z bibliotek szkolnych. Legalnie można było korzystać z książek niemieckich oraz prasy, jak miejscowa „Hohensalzär Zeitung”, czy ukazujący się w Poznaniu „Ostdeutscher Beobachter”. Kiedy w czerwcu 1940 r. piekarnię przejął Niemiec, Mariana uratowała przed wywózką do Rzeszy dobra znajomość języka okupanta, został bowiem zatrudniony od 13 lutego 1941 r. jako pomocnik biurowy w spółdzielni rolniczo-handlowej *Ei- und Verkaufsgenossenschaft*. Doskonalił więc swą znajomość języka niemieckiego, zaś na kursie maszynopisania opanował „ślepy system”, z którego korzystać miał jako badacz również w przyszłości. Ukradkiem z nasłuchów radiowych na strychu piekarni zyskiwał informacje o coraz bardziej optymistycznej sytuacji na froncie.

W chwili wyzwolenia, kiedy wkraczał w 23. rok życia, był człowiekiem życiowo dojrzałym, o znacznym doświadczeniu, a przy tym pogłębionej edukacji, choć bez matury. Uzyskał ją 14 lutego 1946 r. w III Państwowym Liceum i Gimnazjum dla Dorosłych, które zlokalizowano w jego macierzystym gmachu Uczelni Kasprowiczowskiej. Dziś szczyci się ona wśród najwybitniejszych absolwentów Profesorem Marianem Biskupem i ...dwoma kardynałami – Bolesławem Filipiakiem oraz Józefem Glempem. Nauka w liceum trwała przez pierwszy rok w trybie przyspieszonym (od 14 marca do połowy lipca 1945 r.) i mniej więcej normalnie w drugiej, maturalnej klasie. Już wcześniej, jesienią tegoż roku, Inowrocławianin rozpoczął studia historyczne – nie miał w tym zakresie wahań – na świeżo otwartym w pobliskim Toruniu Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, początkowo jako wolny słuchacz, zaś od uzyskania świadectwa dojrzałości na pełnych prawach studenckich. Z uczelnią związał się do końca życia czyli przez 67 lat, choć tylko przez część tego długiego okresu był to formalny związek etatowy.

UMK połączył tradycje toruńskie, przybierając patronat wielkiego astronoma, z wileńskimi poprzez profesorską kadrę z Uniwersytetu Stefana Batorego, która zadbała od początku niejako w konspiracji, w latach niesprzyjających politycznie, a później już całkiem legalnie o zachowanie ciągłości w badaniach lituanistycznych⁷. W tym wypadku obok tradycji, która wpłynęła na trwałe zainteresowania dziejami szeroko potraktowanego Pomorza⁸, z Litwą historyczną i jej stolicą na biografii Mariana Biskupa wpłynęło jego małżeństwo z koleżanką

⁷ W Toruniu prowadzono podstawowe badania bibliograficzne, związane przede wszystkim z osobą Henryka Baranowskiego, który w 1974 r. doktoryzował się pod kierunkiem prof. Mariana Biskupa.

⁸ Podobne traktowanie dziejów „wielkiego Pomorza” zbliżyć miało Inowrocławianina do twórcy programu badań zespołowych w tym zakresie, Gerarda Labudy, które po latach zaowocowały fundamentalną wielotomową *Historią Pomorza*, syntezami analitycznymi wielu miast z tego obszaru oraz szczegółowymi monografiami. Obaj badacze przez kilka dziesięcioleci mieli odgrywać tu główną rolę, wspólnie też napisali znakomitą syntezę dziejów zakonu krzyżackiego w Prusach.

ze studiów, przybyła w jednym z transportów ekspatrianckich z Wilna Ireną Janosz, również jak on seminarzystą Karola Górskiego. „Tworzyliśmy grupę aktywną. W ramach Koła Historyków gromadziliśmy księgozbiór i opracowywaliśmy go, wygłaszaliśmy też prelekcje, których słuchali także profesorowie” – wspomina w wydawnictwie jubileuszowym z okazji półwiecza UMK, wymieniając obok przyszłego męża w tej grupie zwanej „ośmiornicą” jeszcze dwie koleżanki oraz czterech przyszłych profesorów: Andrzeja Tomczaka, Tadeusza Grudzińskiego, Jerzego Serczyka i Wacława Odyńca, dodając: „Spotykaliśmy się zupełnie prywatnie, by wymieniać poglądy i ‘naprawiać świat’. Rozmawialiśmy o różnych sprawach, które leżały nam na sercu, niekoniecznie naukowych czy światopoglądowych. Były to po prostu spotkania ludzi podobnie myślących i czujących. To my w gruncie rzeczy kierowaliśmy Kołem Historyków”⁹.

Była to przyszła elita toruńskiej *Almae Matris*. Ale droga „na szczyty” nie była łatwa. Wystarczy sięgnąć do cytowanych wspomnień z 1994 r., które krótko wzmiankują o twardym życiu codziennym, ale i o solidarności profesorsko-studenckiej pasjonatów z pierwszego okresu powojennego. Irena Janosz wspominała: „Rok 1951 był brzemienisty w trzy ważne dla mnie wydarzenia: jedno przykre – to właśnie utrata pracy na UMK, pozostałe były miłsze – zamążpójście i obrona pracy doktorskiej *Rola Torunia w Związku Pruskim i wojnie trzynastoletniej*. Promotorem był oczywiście prof. K/arol/ Górski”¹⁰. W 1971 r. habilitowała się na podstawie pracy *Archiwum Ziemi Pruskiej*, a w 1976 r. przeszła na pełny etat do Instytutu Historii i Archiwistyki¹¹. Od 1960 r. pięcioosobowa rodzina miała wreszcie stałe lokum w bloku profesorskim nazwanym „mądralinem” przy ulicy J.I. Kraszewskiego.

Marian Biskup – podobnie jak jego dożgonna towarzyszka życia – ukończył studia pod kierunkiem Karola Górskiego w czerwcu 1949 r., a praca magisterska o *Janie Cegenbergu, współtwórcy Związku Pruskiego*, licząca sto stron druku, została w tym samym roku opublikowana w „Zapiskach Towarzystwa Naukowego w Toruniu” (t.15), podobnie jak *Uwagi o roli i znaczeniu Towarzystwa Jaszczurczego w latach 1438-1454* oraz dwie recenzje. W roku następnym na tych samych łamach ogłosił tekst pt. *Kazimierz Jagiellończyk a początki polskiej floty wojennej*. Zadebiutował też w Poznaniu na łamach „Przeglądu Zachodniego” dwuczęściową rozprawką historiograficzną o Elblągu w czasach krzyżackich. A były to czasy dalekie od luksusu dla młodego badacza, który po ukończeniu studiów, przygotowując obroniony już po roku doktorat (*Stosunek Kazimierza Jagiellończyka do Gdańska w dobie wojny trzynastoletniej*), pracował jako nauczyciel w toruńskim Liceum Ogrodniczym. W latach 1951-1953 znalazł zatrudnienie w Instytucie Zachodnim, skąd przeszedł do utworzonej właśnie Polskiej Akademii Nauk, gdzie do przejścia na emeryturę

⁹ I. Janosz-Biskupowa, *Nieco wspomnień o moim Uniwersytecie*, w: *Źródła do dziejów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, t. II: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Wspomnienia pracowników*, A. Tomczaka (red.), Toruń 1995, s. 150.

¹⁰ *Ibidem*, s. 151.

¹¹ Nie na długo, ponieważ w 1980 r. po ukończeniu 55. roku życia prof. Irena Janosz-Biskupowa zdecydowała się przejść na emeryturę, by nadal kontynuować prace badawczo-edytorskie, przede wszystkim wraz z mężem nad publikacją kolejnych tomów *Akt Stanów Prus Królewskich*. W 1998 r. ukazał się tom 8, obejmujący lata 1520-1526, zaś w 2002 r. w Marburgu – w opracowaniu Ireny i Mariana Biskupów oraz Udo Arnolda – *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter*. Teil I (1236-1449).

w 1992 r. w Instytucie Historii był związany najpierw z Zakładem Atlasu Historycznego, a od 1958 r. kierował toruńską pracownią Zakładu Historii Pomorza. Na czele Zakładu Historii Pomorza stał od początku Gerard Labuda, a po nim M. Biskup przejął w 1986 r. ster Zakładu, zanim usamodzielnili się jego pracownicy. Ta w Toruniu stała się Zakładem Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich¹².

W latach 1957-1971 był również zatrudniony na UMK w Instytucie Historii i Archiwistyki, na etacie lub zajęciach zleconych, od asystentury po profesurę. Jego mistrz, Karol Górski, nie był w stanie w latach zwanych stalinowskimi, zapewnić mu stabilizacji na tamtejszym uniwersytecie, sam zresztą miał spore kłopoty, oskarżany w Toruniu przez czynniki polityczne o niewłaściwą postawę ideologiczną. Warszawa mimo wszystko była daleka, tam opiekę M. Biskupowi zapewnił w trudnym czasie Marian Małowist, który patronował obronionej w 1957 r. pracy kandydackiej (*Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*), co stanowiło w roku następnym podstawę do uzyskania docentury. W wieku 39 lat miała miejsce nominacja na profesora nadzwyczajnego¹³, a dziesięć lat później (1971) – na zwyczajnego.

Z jubileuszowej perspektywy osiemdziesięciolecia urodzin podczas uroczystości zorganizowanej przez Toruńskie Towarzystwo Naukowe¹⁴ jego ówczesny prezes złożył hołd Karolowi Górskiemu, „dzięki któremu wszedł do świata nauki”, a także przypomniał zasługi Stanisława Herbsta i Gerarda Labudy w zapewnieniu mu trwałego miejsca w kierowanym przez Tadeusza Manteuffla Instytucie Historii PAN. M. Biskup nawiązał również do warunków politycznych, w jakich formowała się jego sylwetka naukowa:

„Myślę (...), że u podłoża mojej drogi życiowej leży fakt urodzenia się w dawnej Wielkopolsce, poprzez pochodzenie obojga rodziców z serca Pałuk i osiedlenie się ich potem w zachodniej części Kujaw w Inowrocławiu, do roku 1919 części zaboru pruskiego, przy trwającym tam, choćby wymuszonym, współżyciu polsko-niemieckim. Ta właśnie specyficzna atmosfera zachodnich Kujaw, podlegających siłą rzeczy wpływom także kultury niemieckiej, tak w mowie, jak i w życiu codziennym wpływały na kształtowanie się modelu Kujawianina (...). W tym kujawskim modelu przeważały wartości przeniesione z czasów zaboru pruskiego: cześć i szacunek dla wiary katolickiej, dla Ojczyzny, sumiennosc w realizowaniu przyjętych obowiązków, przy akceptacji dla ‘dobrej roboty’”¹⁵. Sędziwy Jubilat nie zapowiadał rozwijania nowych dalekosiężnych planów badawczych i wydawniczych, a zakończył swe wystąpienie z 2002 r. realistyczną refleksją: „mam nadzieję, iż będę mógł pokończyć te rozwinięte już akcje wydawnicze, aby nie zmarnował się wysiłek wielu

¹² W ramach Zakładu Historii Pomorza w Poznaniu istniały cztery pracownie, obok poznańskiej i toruńskiej zlokalizowane w Gdańsku i Szczecinie.

¹³ Podstawę stanowił bogaty dorobek, w tym udział obok Karola Górskiego w liczącej ponad 300 stron druku edycji, t. 3 *Akt stanów Prus Królewskich (1492-1497)*, a zwłaszcza map przeglądowych w ramach *Atlasu historycznego Polski* wraz z liczącym 147 s. opracowaniem: *Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*.

¹⁴ *Słowo na 80-lecie urodzin prof. dra Mariana Biskupa* zawierające charakterystykę jego życia i dokonań wygłosił Janusz Mallek, zob. *Uroczystości jubileuszowe 80-lecia urodzin prof. dra h.c. Mariana Biskupa w dniu 12 XII 2002 roku*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 56, 1 I 2002-31 XII 2002, Toruń 2003, s. 50-54.

¹⁵ *Przemówienie prof. dra h.c. Mariana Biskupa...*, s. 56.

lat. I aby, zgodnie z prawem natury, w porę przekazać średniej generacji to wszystko, co musi ona kontynuować – pro publico bono naszego ośrodka naukowego i miasta naszego milego – Torunia”¹⁶.

Z czasem wyrósł na patriarchę tamtejszego środowiska historycznego, wrastając na niemal siedem dziesięcioleci w panoramę grodu Kopernika, z którego często wyjeżdżał do różnych ośrodków krajowych i zagranicznych, ale zawsze wracał. Nie przyjął atrakcyjnych propozycji, zwłaszcza wysuniętej w 1971 r. przez Uniwersytet Jagielloński, który zaoferował mu objęcie jednej z dwóch katedr mediewistycznych, opróżnionych po przejściu na emeryturę Jana Dąbrowskiego oraz Romana Grodeckiego. Bliski był mu nie tylko Toruń, który w 2001 r. obdarzył go godnością honorowego obywatela¹⁷, jaką cztery lata wcześniej otrzymał w rodzinnym Inowrocławiu, a następnie również w Elblągu. Gdańsk z okazji 80-lecia uhonorował wybitnego badacza dziejów Pomorza w dobie przedrozbiorowej Medalem św. Wojciecha, a tamtejszy uniwersytet doktorem *honoris causa*, godnością, którą wcześniej (1998) otrzymał w Poznaniu na Uniwersytecie Adama Mickiewicza¹⁸.

Dorobek zestawiony na 80-lecie obejmował 800 pozycji, w tym 19 książek i 18 tomów wydawnictw źródłowych, wśród których dominowała wspomniana już fundamentalna seria *Akta Stanów Prus Królewskich z lat 1479-1526* w 12 woluminach, opublikowana w ciągu niemal czterdziestolecia (1955-1993), najpierw pierwsze cztery tomy wraz z inicjatorem całego przedsięwzięcia Karolem Górskim, a następnie pozostałe osiem z małżonką Ireną Janosz-Biskupową. Po jej zakończeniu rozpoczął w 2001 r. – mając u boku badaczy młodszego pokolenia, Bogusława Dybasia i Janusza Mandeckiego – publikację *Protokołów sejmiku generalnego Prus Królewskich* tomem I obejmującym lata 1526-1528. Trzy lata później ukazał się tom II (1528-1530); znacznie wcześniej zaś, w ramach wielkiego jubileuszu Mikołaja Kopernika (1970-1971) wydano też źródła związane z postacią i działalnością znakomitego astronoma.

W dorobku badawczym Mariana Biskupa czołowe miejsce zajmują studia nad niemieckim zakonem Najświętszej Marii Panny oraz jego państwem nad Bałtykiem i stosunkami polsko-krzyżackimi w XIV-XVI w. Trwałe miejsce w historiografii zapewniła autorowi fundamentalna monografia *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454-1466* (1967), która stanowiła podsumowanie ponad dwudziestoletnich studiów zapoczątkowanych magisterium i doktoratem. Wśród licznych rozpraw oraz redagowanych prac zbiorowych spotykamy poświęcone dyplomacji, wewnętrznym dziejom państwa zakonnego czy wydarzeniom wojennym, zwłaszcza bitwom pod Płowcami, Koronowem i tej największej z Dnia Rozesłania Apostołów (*Grunwaldzka bitwa: geneza, przebieg, znaczenie, tradycje*) w serii *Panorama Dziejów Polski – Fakty i Mity* (1991), przeznaczona dla szerszego kręgu czytelników, podobnie jak esej w ramach krakowskiej serii *Dzieje narodu i państwa polskiego: Wojna trzynastoletnia i powrót Polski nad Bałtyk w XV wieku* (1990) i całościowy zarys: *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308-1521* (1993). Łączyły one walory merytoryczne z doskonałą formą literacką. Ta ostatnia stanowiła podsumowanie wcześniej-

¹⁶ *Ibidem*, s. 59.

¹⁷ W 1995 r. Towarzystwo Miłośników Torunia nadało Marianowi Biskupowi swe najwyższe honorowe odznaczenie – Złote Astrolabium.

¹⁸ Zob. szerzej M. Kosman, *Profesor Marian Biskup – doktor honoris causa Almae Matris Posnaniensis*, „Przegląd Zachodni” 2, 1998, s. 192-197.

szych badań z zarysem późniejszych dziejów militarnych zmagania Korony z Zakonem, których wynikiem miała się stać trylogia obejmująca czasy od wojny trzynastoletniej do upadku. Złożyły się na nią obszernie i gruntownie udokumentowane książki: *Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich* (1983) i „*Wojna pruska*” czyli *walka zbrojna Polski z Zakonem Krzyżackim z lat 1519-1521* (1991). Po jej publikacji autor powiedział, że „do napisania pozostała jeszcze część trzecia (trzecia książka) – poświęcona bezpośredniej już genezie i przebiegowi tego wydarzenia, które nazwano hołdem pruskim, część ta obejmie lata 1521-1525”. Realizacji tego zamierzenia życzyli mu uczestnicy jubileuszu 80-lecia. Pracował nad nią w wielkim trudzie w ostatnich latach życia, kiedy stopniowo rezygnował z licznych i absorbujących funkcji, w tym prezesury Towarzystwa Naukowego w Toruniu¹⁹ oraz redakcji „Zapisek Historycznych” po niemal półwieczu (1958-2003)²⁰, zachowując jedynie prowadzenie „Ziemi Kujawskiej”, organu Polskiego Towarzystwa Historycznego we Włocławku i jego rodzinnym Inowrocławiu (od 1963 r. do końca życia). Przestał też redagować „Rocznik Grudziądzki” (1960-1970) oraz „Rocznik Elbląski” (1961-1985). Obraz 60-letniego dorobku twórczego dają kolejno publikowane bibliografie, przeważnie przy okazji jubileuszy. Ostatnia – z 2007 r. – przekracza 840 pozycji²¹.

Wspólnie z Gerardem Labudą napisał fundamentalne *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia* (1986), które wkrótce doczekało się drugiego wydania oraz przekładu na język niemiecki. Długa jest lista prac pod redakcją i ze znacznym udziałem autorskim. Szczególne miejsce zajmuje pierwszy tom wielkiej *Historii dyplomacji polskiej* pod naczelną redakcją G. Labudy, obejmujący czasy Piastów i Jagiellonów (1980), przygotowywana przez kilka dziesięcioleci w Zakładzie Historii Pomorza IH PAN *Historia Pomorza*, monografie Inowrocławia, Torunia oraz Chełmna, Szubina i Bydgoszczy.

Z upływem lat przychodziły odznaczenia i godności. Oprócz tytułów honorowego obywatela miast otrzymał godność doktora *honoris causa* (Poznań i Gdańsk), a w 1993 r. Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. W 1990 r. został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, a wkrótce członkiem czynnym (1992), rok wcześniej członkiem korespondentem, a 1995 r. członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. Przez dwie kadencje stał na czele Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego (1973-1978), w 1991 r. został przewodniczącym Komitetu Nauk

¹⁹ W latach 1965-1983 był sekretarzem generalnym Towarzystwa Naukowego w Toruniu, a następnie – do 2004 r. – jego prezesem.

²⁰ Po ustąpieniu ze stanowiska redaktora naczelnego „Zapisek Historycznych” został przewodniczącym Rady Redakcyjnej tego kwartalnika, który pod jego kierownictwem stał się jednym z czołowych polskich czasopism historycznych i to o randze międzynarodowej.

²¹ Wykaz publikacji za lata 1949-1981: „Zapiski Historyczne” 1982, t. 47, z. 4; za lata 1982-1992, (zestawił Henryk Baranowski): *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII-XVII wieku*. Ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, Z.H. Nowak (red.). Toruń 1992, s. 9-24; bibliografia za l. 1949-2001 (zestawił Ireneusz Czarcieński): M. Biskup, *Opera minora. Studia z dziejów Zakonu Krzyżackiego, Prus, Polski i krajów nadbałtyckich*. Toruń 2002, s. 8-53; za lata 1992-1996 (zestawiła I. Janosz-Biskupowa): „Ziemia Kujawska” t. XII, 1997, s. 29-35; tamże pomijane w bibliografiach zestawienie tekstów dziennikarskich z lat 1945-1946 (s. 36-38); za lata 2002-2007 (I. Czarcieński): „Zapiski Historyczne” 2007, t. LXXII, z. 2-3, s. 11-14.

Historycznych PAN. Na arenie międzynarodowej był aktywny w wielu organizacjach i zespołach badawczych, poczynając od 1970 r., kiedy został członkiem Królewskiej Komisji Historycznej dla Edycji Źródeł do Dziejów Skandynawii w Sztokholmie; w następnych latach członkiem korespondent Akademii Historii Nauki w Paryżu, wiceprzewodniczący Międzynarodowej Komisji Historycznej do Badania Dziejów Zakonu Krzyżackiego, a także członek Międzynarodowej Komisji Zgromadzeń Stanowych w Wiedniu, członek korespondent *Monumenta Germaniae Historica* w Monachium, *Historische Kommission für ost- und westpreussische Landesgeschichte* w Berlinie, Międzynarodowej Komisji Zgromadzeń Stanowych w Londynie. Wielokrotnie pracował w archiwach i bibliotekach niemieckich, szczególnie angażował się w pracach dwustronnej Komisji Podręcznikowej Polska – RFN, „zwłaszcza w wymagającej talentów dyplomatycznych drażliwej kwestii dziejów” państwa krzyżackiego nad Bałtykiem²². Utrzymywał trwałe kontakty z wielu badaczami, m.in. Hartmutem Boockmannem, Klausem Zernackiem i Udo Arnoldem, przewodniczącym Międzynarodowej Komisji Badań nad Zakonem Krzyżackim, który niejednokrotnie pojawiał się w Toruniu – na konferencjach, a także na różnych uroczystościach. W liście przesłanym na ostatnią z nich (2007) skrupulatnie przypomniał trwającą od 1970 r. współpracę, która zaowocowała m.in. wspólnymi wydawnictwami źródłowymi²³. Ze strony polskiej podobnego podsumowania dokonał przy tej samej okazji Gerard Labuda, który tak napisał o toruńskim Człowieku – Instytucji:

„Wystarczy dokładnie przestudiować *bibliografię* prac intelektualnych Biskupa, aby zdać sobie sprawę z rozmiarów jego aktywności, która wyniosła go na sam szczyt elity organizującej w naszym kraju w latach 1945-2007 naukę i upowszechniającą wiedzę w społeczeństwie polskim, zarówno w warunkach sprzyjających, jak i spowalniających, nieraz nawet hamujących ich rozwój. Ukazanie tej działalności we wszystkich jej przejawach wymaga ujęcia analitycznego i monograficznego (...) Marian Biskup pozostanie w dziejach historiografii polskiej i europejskiej utrwalaony jako czołowy historyk dziejów zakonu krzyżackiego zarówno w jego regionalno-polskim, jak i międzynarodowym wymiarze.”²⁴

Oba wystąpienia²⁵ zostały zamieszczone w ostatniej za życia Jubilata księdze pamiątkowej, jaką stał się zeszyt 2/3 „Zapisków Historycznych” z 2007 r.,²⁶ w którym zamieszczono też tekst rocznicowego wystąpienia Mariana Biskupa na temat tego kwartalnika w latach 1958-2003, kiedy był jego redaktorem naczelnym²⁷. Spotkanie zorganizowane dnia

²² Zob. *Złota Księga Nauk Humanistycznych*, Gliwice 2004, s. 24; *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, t. V: Suplement A – Ź, Warszawa 2006, s. 83.

²³ U. Arnold, *Drogi kolego Marianie!*, „Zapiski Historyczne” t. LXXII, 2007, z. 2-3, s. 45-58.

²⁴ G. Labuda, *Naukowy i społeczno-obywatelski trud Mariana Biskupa*, *ibidem*, s. 70.

²⁵ Charakter wspomnieniowy miały tam także teksty Stanisława Salmonowicza (*Słów kilka o Marianie Biskupie*, s. 71-75), Henryka Samsonowicza (*Marian Biskup i „Zapiski Historyczne”*, s. 77-79) i Klauza Zernacka (*Możemy powiedzieć – byliśmy przy tym*, s. 81-88).

²⁶ W 1982 r. zapoczątkowano je uczczeniem 60-lecia urodzin Mariana Biskupa („Zapiski Historyczne” t. XLVII, z. 4), na 70-lecie ukazał się tom studiów pt. *Balticum...* (Toruń 1992), 75-lecie uczcił w 1997 r. rodzinny Inowrocław tomem XII „Ziemi Kujawskiej”, zaś 80-lecie TNT, IH PAN, UMK oraz Urząd Miejski w Toruniu i Inowrocławiu opublikowaniem obszernego tomu prac Jubilata: *Opera minora* wraz z pełną bibliografią za lata 1949-2002 poprzedzoną wstępem Janusza Tandeckiego (Toruń 2002).

²⁷ M. Biskup, *Toruńskie „Zapiski Historyczne” w latach 1958-2003. Kierunki działań*, s. 15-43.

19 grudnia 2007 r. w Sali Kolumnowej historycznej siedziby Towarzystwa Naukowego w Toruniu okazać się miało ostatnim z cyklu jubileuszy: bohater uroczystości w końcowym wystąpieniu podkreślił znaczenie współpracy międzypokoleniowej w realizacji długofalowych zadań, wskazując na jej udany przykład w postaci wspólnych dzieł edytorskich przygotowanych w ostatnich latach wspólnie z młodszymi historykami toruńskimi²⁸.

Odejście Profesora Mariana Biskupa w dniu 16 kwietnia 2012 r. zostało poprzedzone śmiercią w dniu 10 listopada 2011 r. – po długotrwałej chorobie – Małżonki, stanowiące cios, z którego podnieść się już nie zdołał. Przy trumnie w kościele parafii NMP wartę pełnili przyjaciele, uczniowie i samorządowcy, obecna była delegacja Inowrocławia. Zmarłego pożegnali prezydent Torunia Michał Zaleski, prorektor UMK Włodzimierz Karaszewski, przyjaciel od czasu studiów Andrzej Tomczak, w imieniu PAN Henryk Samsonowicz, sekretarz generalny TNT Roman Czaja, prezes PTH Krzysztof Mikulski, w imieniu Międzynarodowej Komisji Historycznej do Badań Zakonu Krzyżackiego Udo Arnold oraz przedstawiciel władz Elbląga.

Marceli Kosman

²⁸ P. A. Jeziorski, K. Minczykowska, *Jubileusz Profesora Mariana Biskupa*, „Zapiski Historyczne” t. LXXIII, 2008, z. 1, s. 200 n.

